

MANİCİ EDEBİYATTA NESİR

Mani muhitinde meydana getirilen mensur eserler sayıca ve hacim bakımından çok degildir. Bunların da çoğu dini metinler ve dualardır.

Uygurların u^çjuncu hükümdan Bogii Kagan 762'de, Uygurlar daha Orhan bölgesindeyken Mani dinine girmisti. Onun bu dine girişini anlatan bir metin, manici nesrin en önemli örneklerinden biridir. Baştan ve sondan eksik olan bu metinde Bogu Kagan'in Mani rahipleriyle konuşması, dinin icaplarma aykin hareketlerden dolayı duyulan pişmanlık ve tebeasmin sadik bir iimmet olması için Bogii Kagan'in yaptığı tesebbüsler anlatilir. Metinde derin bir iman ve dini bir vecid sezilmektedir. Bazı yerlerde kısa cümlelerden meydana gelmiş, konuşma üslubu dikkati çekmektedir.

Tahminen 930 yılında ve Koktiirk harfleriyle kaleme almış olan Irk Bitig (Fal Kitabı), Mani muhitinde yazılmış önemli bir metindir. İçinde dine ait unsurlar bulunmakla beraber dini bir eser değildir, bir fal kitabıdır. Her biri ayrı bir fal olarak yorumlanan 65 paragraftan meydana gelmiştir. Her falın (paragrafın) başında siyah miirekkeple ?-zilmiş küçük daireler vardır. Her faldaki daireler üç dizi halindedir. Her dizide, sayılan 1-4 arasında değişen daireler vardır. Böylece her fal, üç rakamlı bir sayı ile numaralanmış gibidir. Mesela, bir paragrafın başındaki birinci dizide 2. ikinci dizide 2. üçüncü dizide 4 daire varsa bu fal 2 2 4 numaralı

faldır. Falma bakmak isteyen insan, muhtemelen dört yiziinden her biri bir sayıla delalet eden aşık kemigini ⁱⁱdefa atmak suretiyle kaç. numaralı fal kendisine isabet ettiğini tesbit eder.

Irk Bitig'in son derece ilgi çekici bir yapısı, dili ve üslubu vardır. Her fal; "şöyle bilin(iz) iyidir" veya "şöyle bilin(iz) kötüdür" şeklinde bir hiikiimle bitmekte, hiikiim cümlesinden önce "der (bazan demis,)" kelimesi bulunmaktadır. Asıl fal, iste "der" kelimesinden önce yer alan ve birkaç kısa cümleden meydana gelen küçük bir metindir. Cümleler arasındaki tenazur (simetri), metni adeta siirleştirmekte, ona bedii bir yön kazandırmaktadır. Bu **kiikiik** eserde çeşitli adetler, inanişlar ve masal unsurları da yer almakta, giinlik dilin kelimeleri de bolca kullanılmaktadır.

Turfan'da bulunan Huastuanift adlı eser Mani dinine ait uzunca bir tövbe duasıdır. Pek çok niis-hası bulunan bu metin, Manidliğe ait bir *qok* kavramı ihtiva etmesi bakımından mühimdir. Eserde çok sık kullanılan sarth birlesik cümlelerin bazan uzamasına rağmen cümle yapısı sağlam olarak kalması ilgi çekicidir.

Tanrı havzasında bulunmuş diğer Mani metinleri arasında "İki Yiltiz Nom (iki Kok Kanunu)" adlı Manihaizm'in felsefesi ile ilgili bir eser, dualar, va'z parçaları, manastır nizamnameleri ve bazı hayvan masalları vardır.

Irk Bitig (*)

1. Tensi men. Yann ki^e altun orgin iize olurupan mengileyur men. Anca bilingler: Edgii ol.
- 1. Ben Tensi'yim. Sabah aksam altin taht iize-
rinde oturarak eglenirim. Biliniz ki bu iyidir.**
2. Ala atlig yol tengri men. Yann kice esir men. Utru iki yilig kişi oglin sokusmis. Kisi korkmis.. Korma timis. Kut birgey men timis., *Anqa* bi-ling: Edgii ol.
- 2. Alaca ath yol tanrisiyim. Sabah aksam yii-
rurim. Karsida iki ^ekingen insan ogluna
rastlarmis. insan korkmus. "Korkma" demis,
"ben saadet veririm" demis. Bilin ki bu iyi
dir.**
3. Altun kanatlig tahm kara kus men. Tamm tiisi taki tiikemezken taluyda yatipan tapladukumm tutar men. Sebdiikiimin yiyiir men. Antag kiigliig men. Anca bilingler: Edgii ol. **Altin**
- 3. kanath tahm kara kusum. Viicudumun tiyu
daha bitmemisken denizde yatarak di-ledigimi
tutanm; sevdigimi yerim. O kadar
gugliiyim. Biliniz ki bu iyidir.**
4. Oriing esri togan kus men. (Jintan iga<; iize olu rupan mengileyur men. Anca bilingler.
- 4. Beyaz tekir renkli dogan kusuyum. Sandal
agaci iizerine oturarak eglenirim. Soyle bi
liniz.**
5. Beg er yontmgaru barmis; ak bisi kulunlamis. Altun tuyuglug adgirik yaragay. Tebesingerii barmis; oriing ingeni botulamis. Altun budlalig yaragay. Ebingerii kelmiş; iic.iinc kuncuyi unlanmiş. Beglik yaragay, tir. Mengilig beg ermiş. Anyig edgii ol.
- 5. Beg kifi, atlanna varmiş; ak kisragi kul-
lanmif. Ona alhn damgah aygirhk yaraşir.
Develerine varmis; beyaz devesi yavrulamiş.
Ona altin burunluklu bugrahk (erkek de-
velik) yaraşir. Evine gelmig, ii^uncu olarak
kansi da bir oylan dogurmuf. Ona beglik ya-
raşir, der. Bahtiyar beg imiş. Bu, ^ok iyidir.**
6. Adigli tonguzli art iize sokuşmiş ermiş. Adigmg karni yanlmif, tonguzung azigi smmiş, tir. *Anqa* bilingler: Yablak ol.
- 6. Ayi ile domuz dagda kapişmişlar. Ayimn
karni yanlmis, domuzun azi difleri kmlmiş,
der. Bilin ki bu kotiidir.**
7. Er terkleyii kelir. Edgii soz sab iletii kelir, tir. Ani;a bilingler: Edgii ol.
- 7. Adam kosarak gelir. Iyi haber getirir. Biliniz
ki bu iyidir.**
8. Altun başlig yılan men. Altun kurugsakimm kili^m kesipen oziim yul intin, başimin yul ebintin, tir. *Anqa* bilingler: Yablak ol.
- 8. Altin bafli yilanim. Altin kursagimi kih^{la}
kesip oziimii inden, başimi evinden kurtar.
Biliniz ki bu kotiidir.**
9. Ulug eb 6rtenmiş. Katmga tegi kalmaduk- bii-kinge tegi kodmaduk, tir. Anca bilingler: Yablak ol.
- 9. Biiyiik ev yanmiş. Kiyisma bucagina kadar
hi^{bir} yer kalmamif. Biliniz ki bu kotiidir.**
10. Esnegen bars men. Kamus, ara başim. Antag alp men, erdemlig men. An^a bilingler.
- 10. Esneyen parsim. Kamis. arasmda başim. O
kadar yigit ve erdemliyim. Soyle biliniz.**
11. Sang atlig sabⁱ, yazig athg yalabag edgii soz sab ileti kelir, tir. An^a biling: Anyig edgii ol.
- 11. Sari ath haberci, serbest ath elⁱ iyi haber ge
tirir. Biliniz ki bu 90k iyidir.**
12. Er abka barmis. Tagda kamilmis. Tengride erklig, tir. Anga bilingler: Yabiz ol.
- 12. Adam ava gitmiş. Dagda diişmuş. Gu^{lti} tann
goktedir. Biliniz ki bu kotiidir.**
13. Tengrilig kurtga yurtta kalmis.. Yaglig kamig bulungin yalgayu tirilmiş, oliimde ozmiş, tir. Anca bilingler.
- 13. Dindar bir ihtiyar ^{adirda} kalmis. Yagh bir
kasigin kenarim yalayarak canlanmif, oliim-
den kurtulmus., der. Soyle biliniz.**
14. Kuzgunug igacka bamiş. Katigtı ba, edgiiti ba, tir. Anca bilingler.
- 14. Kuzgunu agaca baglamis. Sikica bagla, iyice
bagla, der. Soyle biliniz.**
15. Uze tuman turdi; asra toz turdi. Kus ogli uca azti; kiyik ogli yiigiirii azti; kisi ogli yonyu azti. Yana tengri kutmta iiciinc yilta kop esen tiikel koriişmiş; kop ogirer, sebiniiir, tir. *Anqa* bilingler: Edgii ol.
- 15. tiste duman kalkti; afagida toz kalkti. Kuş
yavrusu u^{arak} yolunu şaşirdi; geyik yavrusu
kosarak yolunu sasirdi; kisi oglu yiiriiyerek
yolunu şasirdi. Tanrmm verdigi talihle iiⁱⁿ-cti
yilda, tekrar hepsi esen olarak bu-lusmuslar.
Hepsi memnun olurlar ve se-vinirler. Şöyle
biliniz ki bu iyidir.**

(*) Metin ve terciime, Orkun ve Malov ne^{ir}leri ile Marcel Erdal'in "Irk Bitig Uzerine Yeni Notlar" (TDAY, Belleten, 1977) makalesi karşılaştınarak tesbit edilmi^{tir}. Ketebe kaydmda James Hamilton'un "Le coloph on de l'Irk Bitig" (Turcica VII, 1975) adh makalesinden faydalanılmifdir.